

Kuźnicka, Barbara

Historia farmacji : organizacja, kierunki badań i perspektywy rozwoju

---

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 32/1, 171-186

1987

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Barbara Kuźnicka
(Warszawa)

HISTORIA FARMACJI — ORGANIZACJA, KIERUNKI BADAŃ I PERSPEKTYWY ROZWOJU

Historia farmacji pełni rolę szczególną jako nauka humanistyczna, badająca zarówno złożone procesy ewolucji leków w ścisłym związku z przyrodonawstwem, jak dzieje zawodu farmaceutycznego¹. Jej funkcje poznawcze, dydaktyczne i wychowawcze przyczyniają się do humanizacji² współczesnej farmacji. Dlatego też tak bardzo ważne dla obecnych i przyszłych pokoleń wykształconych lekoznawców są dalsze losy, a zwłaszcza możliwości rozwoju

---

¹ Historia farmacji jako dyscyplina naukowa ukształtowała się w okresie międzywojennym. Na temat przedmiotu i zakresu badań historycznych dyskutowano już znacznie wcześniej. Podstawę dyskusji stanowiły dwie publikacje J. Berendesa: *Die Pharmazie bei den alten Kulturvölkern*, Stuttgart 1891 oraz *Das Apothekenwesen*, Stuttgart 1907. Berendes rozróżniał pojęcia: historii farmacji jako nauki o lekach i historii aptekarstwa czyli procesów zachodzących w zawodzie farmaceutycznym. Inny pogląd reprezentował H. Schelenz, który w dziele *Geschichte der Pharmazie*, Berlin 1904 opisał dzieje farmacji od czasów najdawniejszych, podając wspólną chronologię wydarzeń w obu tych dziedzinach.

W latach dwudziestych znaczącą pozycję wśród nowego pokolenia historyków zajmował G. Urdang, który dążył do wyodrębnienia historii farmacji jako przedmiotu uniwersyteckiego i dyscypliny naukowej o określonym przedmiocie i zakresie badań. Metodologiczne rozważania Urdanga różniły się znacznie od wypowiedzi jego poprzodników, dotyczyły jednak wyłącznie aptekarstwa, z pominięciem historii leków. Nic zatem dziwnego, że poglądy Urdanga, wyrażone w publikacji *Wesen und Bedeutung der Geschichte der Pharmazie. Drei Vorträge* (Berlin 1927) spotkały się w latach pięćdziesiątych z ostrą krytyką, przede wszystkim ze strony G. Schroedera (w pracy *Synopsisproblem und geschichte*. W: *Grundfragen der Pharmazie geschichte*. „Veröffentlichungen der Internationalen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie” t. 15: 1959 s. 32—41) oraz W. Schneidera w pracy *Grenzgebiete zwischen Pharmazie — und Chemiegeschichte*. Tamże t. 15: 1959 s. 42—59). Próbę ujednoczenia współczesnych poglądów podjął przed trzema laty w publikacji *Pharmaziegeschichte heute, versuch einer Standortbestimmung*. „Apotheker Jorunal” 1983 s. 10—18.

² B. Kuźnicka: *O roli historii w procesie humanizacji farmacji*. W: *Dzieje nauk farmaceutycznych w Polsce 1918—1978*. Pod red. Z. Jerzmanowskiego i B. Kuźnickiej. Wrocław 1986 s. 13—47.

tej dyscypliny. Stan³ polskiej historii farmacji zostanie przedstawiony na podstawie analizy osiągnięć ostatnich dziesięciu lat, ponieważ dane dotyczące lat 1945—1975 znajdują się we wcześniejszych opracowaniach tego tematu⁴.

Zainteresowanie przeszłością, a nawet swoisty kult tradycji zawodowych i naukowych, są wśród farmaceutów powszechne. Stwarza to sprzyjającą sytuację dla rozwijania ich świadomości historycznej i rokuje nadzieje zwiększenia się liczby badaczy i grupujących ich instytucji. W Polsce, podobnie jak w innych krajach, środowisko historyków farmacji wywodzi się z dwóch kręgów: profesjonalnej kadry naukowej oraz miłośników historii, posiadających często również wartościowy dorobek badawczy. Humanistami z zamiłowania i twórczości byli m.in. profesorowie tej miary, co Bronisław Koskowski, Jan Muszyński i Henryk Bukowiecki, który równoległe do swoich prac eksperymentalnych zajmowali się także dziejami farmacji, pozostawiając w tej dziedzinie bogatą spuściznę⁵ Dziś krąg badaczy znacznie się rozszerzył — również na środowisko zawodowe, przede wszystkim — pracowników aptek. Kadre profesjonalną natomiast reprezentuje pięciu samodzielnych pracowników nauki⁶ oraz 22 osoby, które uzyskały stopień doktora z zakresu historii farmacji⁷. W toku są cztery dalsze habilitacje i doktoraty.

³ Informacje na temat obecnej organizacji zakładów w akademiach medycznych, niektórych instytucji muzealnych oraz działalności badawczej w Polsce uzyskałam od 39 osób, które nadesłały odpowiedzi na ankietę (marzec 1986 r.). Pragnę bardzo serdecznie podziękować tym wszystkim, którzy zechcieli w ten sposób przyczynić się do wzbogacenia posiadanych przeze mnie materiałów o współczesnym stanie opisywanej dyscypliny i jej osiągnięciach w okresie ostatnich 10 lat.

⁴ Poprzednie analizy zawarte są w publikacjach: R. Rembieliński: *Kształtowanie się historii farmacji jako dyscypliny naukowej*. W: *Nauki farmaceutyczne w XX-leciu Polski Ludowej*. Kraków 1964 s. 156—171; W. W. Głowacki, W. Roeske: *Rozwój historii farmacji w 25-leciu PRL i dalsze jego perspektywy*. „Farmacja Polska” t. 25: 1969 s. 485—496; B. Kuźnicka: *Historia farmacji z perspektywy ćwierćwiecza*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” t. 15: 1970 s. 593—600; W. Roeske: *Osiągnięcia i perspektywy rozwoju historii farmacji*. „Farmacja Polska” t. 28: 1972 s. 1129—1143; B. Kuźnicka: *Stan badań i perspektywy rozwoju historii farmacji w Polsce*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” t. 20: 1975 s. 465—477.

⁵ Działalność wymienionych uczonych w zakresie historii opisana jest m.in. w pracach: E. Szyszko: *Bronisław Koskowski 1863—1946*. Warszawa 1960; R. Rembieliński: *Zasługi prof. dr Muszyńskiego w dziedzinie historii farmacji*. „Farmacja Polska” t. 14: 1958 s. 337—340; D. Kaszczyk-Grodzicka: *Jan Kazimierz Muszyński (1884—1957) i jego pozycja w polskich naukach farmaceutycznych*. „Annales Academiae Medicae Lodziensis” t. 23: 1984 suppl. s. 1—88; H. Pankiewicz: *Prof. dr hab. Henryk Bukowiecki jako historyk farmacji*. „Archiwum Historii Medycyny” t. 47: 1984 s. 380—393.

⁶ Witold Włodzimierz Głowacki, Barbara Kuźnicka, Władysław Markowski, Henryk Pankiewicz, Wojciech Roeske.

⁷ Henryk Bielecki, Beata Ciećko, Lidia Czajka, Aleksander Dygas, Daniela Grodzicka, Tadeusz Grys, Jan Hołyński, Wacław Jaroniewski, Anna Kalinowska, Teodor Kitka, Bazyl Leszczyłowski, Jadwiga Leszczyńska, Halina Lichocka, Dionizy Moska, Mirosława Pabis-Braunstein, Romuald Papliński, Jerzy Perkiewicz, Henryk Romanowski, Teresa Sado-Wiśniewska, Bolesław Siedlecki, Jan Sikorski, Władysław Szczepański, Jan Szostak.

ORGANIZACJE MIĘDZYNARODOWE I KRAJOWE ORAZ CZASOPISMA

Instytucjami patronackimi, mającymi duże znaczenie dla organizacji badań i współpracy — tak w sali międzynarodowej, jak i krajowej — są stowarzyszenia naukowego. Do Union Mondiale des Sociétés d'Histoire Pharmaceutique (z siedzibą w Rotterdamie) należą towarzystwa narodowe. Niegdyś również i Polska miała swój udział w Unii⁸. Istnieje poza tym towarzystwo międzynarodowe, La Société Internationale d'Histoire de la Pharmacie, a jego prezydentem został ponownie wybrany w 1985 r. Károly Zalai z Budapesztu.

Najwyższym światowym gremium, zrzeszającym uczonych różnych narodowości jest Académie Internationale d'Histoire de la Pharmacie, którego prezydentem jest obecnie Glenn Sonnedeker z Madison (USA). Celem Akademii jest współpraca międzynarodowa, dlatego też z każdego kraju wybierani są elekcyjnie 2 reprezentanci. Wśród 99 członków Akademii znajdują się również Polacy. W 1956 r. zostali wybrani pierwsi akademicy: Robert Rembieliński i Witold Włodzimierz Głowacki. Obecnie Polskę reprezentują Wojciech Roeske (od 1973 r.) i Barbara Kuźnicka (od 1983 r.).

Współpraca członków towarzystw i Akademii jest szczególnie stymulowana częstymi kontaktami międzynarodowymi na organizowanych przez te organizacje kongresach, zjazdach i sympozjach⁹.

Mimo wielokrotnych apeli o powołanie polskiego stowarzyszenia historyków farmacji¹⁰ i prób jego zorganizowania w latach siedemdziesiątych, zamierzenia tego nie udało się zrealizować, mimo iż od kilkudziesięciu lat w Polskim Towarzystwie Farmaceutycznym wyodrębnione są sekcje historyczne w wojewódzkich oddziałach¹¹, a działalność ich świadczy o dużym zainteresowaniu problemami historii. Organem nadrzędnym jest Zespół Sekcji Historycznych, pracujący pod kierownictwem Władysława Szczepańskiego.

⁸ Na zjeździe Fédération Internationale Pharmaceutique w 1958 w Brukseli Sekcja Historii Farmacji działająca przy Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego została członkiem zwyczajnym Federacji.

⁹ Międzynarodowe kongresy organizacyjne są od 1934 r. co dwa lata.

¹⁰ Apelle takie pochodzą jeszcze z okresu międzywojennego. Teofil Tugenldhold, farmaceuta i historyk łódzki podał argumenty, popierające ideę powołania takiego stowarzyszenia w publikacji: *O istocie i potrzebie stworzenia towarzystwa historii farmacji*. „Wiadomości Farmaceutyczne” t. 57: 1930 s. 268. W okresie powojennym wielokrotnie podejmowano próby zorganizowania takiego stowarzyszenia szczególnie aktywnie działali w tym kierunku Robert Rembieliński i Franciszek Nowak.

¹¹ W 1956 r. powołano Sekcję Historii Farmacji przy Zarządzie Głównym Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego. Jej zadaniem było przede wszystkim inicjowanie i koordynowanie prac badawczych, ochrona zabytków przeszłości oraz upowszechnianie wiedzy historycznej. O znaczeniu Sekcji również na arenie międzynarodowej świadczy m.in. fakt przyjęcia jej do Unii (por. przypis 8). W 1964 r. zmieniono dotychczasową organizację i powołano sekcje w oddziałach, a zrzeszone są one w Zespole Sekcji Historycznych Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego.

Ważnym wydarzeniem, integrującym środowisko badaczy, wywodzących się z kręgów naukowych i zawodowych, było II Ogólnopolskie Sympozjum Historii Farmacji¹², zorganizowane w Kielcach, w dniach 10—11 maja 1985 r. W referatach plenarnych omówiono bieżące prace ze szczególnym uwzględnieniem ośrodka łódzkiego oraz znaczenie badań historycznych dla rozwoju etnofarmacji; komunikaty wygłoszone były w następujących sekcjach tematycznych: 1) historia leków i lecznictwa, 2) dzieje aptek i aptekarstwa, 3) muzealnictwo farmaceutyczne i kolekcjonerstwo, 4) biografistyka, 5) problemy ogólne.

Od wielu lat niektórzy farmaceuci — głównie historycy zawodowi — należą również do stowarzyszenia lekarskiego. Jest nim Polskie Towarzystwo Historii Medycyny i Farmacji (do 1982 r. — Polskie Towarzystwo Historii Medycyny). Przewodniczącym Towarzystwa jest lekarz, Tadeusz Brzeziński, vice-przewodniczącym — farmaceuta, Władysław Markowski.

Jednym z elementów działalności towarzystw jest edytorstwo. Szczególną rolę przypisać należy wydawaniu czasopism, poświęconych zagadnieniom historycznym. Wśród dziesięciu najbardziej znanych na specjalną uwagę zasługuje „Revue d’Histoire de la Pharmacie” (Francja), „Pharmacy in History” (Stany Zjednoczone) oraz „Beiträge zur Geschichte der Pharmazie” (RFN, dodatek do „Deutsche Apotheker Zeitung”)¹³. Publikacje polskich autorów na temat historii farmacji ukazują się w wielu pismach przyrodniczych i medycznych, głównie na łamach „Archiwum Historii i Filozofii Medycyny”, „Acta Poloniae Pharmaceutica” i w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki”. Największą jednak rolę w prezentacji prac spełnia miesięcznik „Farmacja Polska”, ponieważ w każdym numerze tego pisma ukazuje się praca na temat historii. Dużą wartość ma również, prowadzony w tym czasopiśmie od kilkudziesięciu lat, dział kroniki.

---

¹² Organizatorem jego był Bolesław Socha, przewodniczący Oddziału Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego w Kielcach. Poprzednie sympozjum odbyło się staraniem Franciszka Nowaka w Katowicach w 1972 r. Uczestniczyło w nim 80 osób z 13 województw (por. K. Chajęcka, M. Dziak: I Ogólnopolskie Sympozjum Historii Farmacji. „Farmacja Polska” t. 28: 1972 s. 136—141).

¹³ Poza wymienionymi są to: „Boletin de la Sociedad Espanola de Historia de la Farmacia” (Hiszpania), „Pharmaziegeschichtliche Rundschau” (RFN), „Bulletin du Cercle Benelux d’Histoire de la Pharmacie” (Belgia), „Actas de la Academia Italiana de Historia de la Farmacia” i „Galeno. Rivista di Arte e di Storia della Farmacia” (Italia), „The Journal of Japanese History of Pharmacy” (Japonia), „Pharmaceutical Historian. Newsletter of the British Society for the History of Pharmacy” (Wielka Brytania), „Theriaca, Samlinger til farmaciens og medicinens historie” (Dania), a także wydawnictwo ciągłe nieperiodyczne: „Veröffentlichungen der Internationalen Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie”. Nowymi czasopismami są „Journal of Ethnopharmacology”, ukazujący się od 1979 r. i zamieszczający zarówno prace eksperymentalne, jak i historyczne oraz „Curare” (od 1983 r.).

INSTYTUCJE NAUKOWE, MUZEA

Organizacja badań i ruch wydawniczy są niezmiernie zróżnicowane. Jednym z największych w świecie ośrodków jest American Institute of the History of Pharmacy przy uniwersytecie Wisconsin, w Madison (Stany Zjednoczone). Założony w 1941 r. przez Georga Urdanga, pełni do dziś rolę centrum badawczego i wydawniczego w Stanach. W tym Instytucie wydawane jest czasopismo „Pharmacy in History”.

W Niemieckiej Republice Federalnej największą placówką jest Instytut für Geschichte der Pharmazie przy Uniwersytecie w Marburgu. W Instytucie tym pracuje kiludziesięciu badaczy różnych specjalności, zarówno przyrodniczych, jak i humanistycznych. Dzieje farmacji są opracowywane na szerokim tle przyrodnawstwa, w związkach z botaniką i chemią oraz w całokształcie problemów historii nauki i kultury humanistycznej. Dyrektorem Instytutu jest Rudolf Schmitz.

Znaczące ośrodki badawcze uniwersyteckie znajdują się w Hiszpanii. W Madrycie istnieje Wydział Historii Farmacji, z którym jest złączone Muzeum (Del Departamento de Historia de la Farmacia y Legislacion Farmaceutica). Obydwie instytucje pozostają pod kierownictwem Guillermo Folch Jou. Podobną strukturę, lecz bez muzeum, ma ośrodek uniwersytecki w Granadzie, a jego kierownik, José Louis Valverde był głównym organizatorem odbywającego się tam ostatniego Międzynarodowego Kongresu Historii Farmacji (25—29 wrzesień 1985).

W Kanadzie i we Włoszech znajdują się duże niezależne instytucje — Canadian Academy of the History of Pharmacy oraz Academia Italiana de Historia de la Farmacia.

Poza tymi, największymi i prowadzącymi najbardziej wszechstronną działalność ośrodkami, istnieje wiele innych, o znaczącym dorobku i dobrych perspektywach rozwoju. W większości instytucje badawcze są również miejscem działalności dydaktycznej.

Zmienne były losy polskich placówek zajmujących się historią farmacji, początkowo w uniwersytetach, a następnie w akademiach medycznych. Po reorganizacji, dokonanej w latach siedemdziesiątych, przestała istnieć jedyna Katedra Historii Farmacji, powołana w 1959 r. na Wydziale Farmaceutycznym A.M. w Łodzi, powstały natomiast katedry bądź zakłady o połączonej nazwie — historii medycyny i farmacji. Stworzone w ten sposób szanse rozwoju działalności badawczej i dydaktycznej mogły napawać nadzieją, że tematyka farmaceutyczna znajdzie należne sobie miejsce i że powstaną dobre warunki do kształcenia nowego pokolenia historyków. Tak się jednak nie stało. Powstała skomplikowana sytuacja organizacyjna i kadrowa, wysoce niekorzystna dla dalszego rozwoju prac poznawczych w ośrodkach akademickich (por. tabela).

W Warszawie i we Wrocławiu nie ma farmaceutów wśród pracowników zakładów, a wrocławski Zespół do Spraw Muzeum Farmacji podlega

Zakładowi Farmacji Stosowanej. W Krakowie, w Międzywydziałowej Katedrze Historii Medycyny i Farmacji działalność naukowa i dydaktyczna prowadzona jest wyłącznie w ramach Muzeum Farmacji, formalnie związanego z Katedrą. W Gdańsku, w Lublinie i w Katowicach wykładowcy zatrudnieni są w innych zakładach. Jedynie w Łodzi, w ramach Katedry Historii Medycyny i Farmacji powołano Pracownię Historii Farmacji, również w Poznaniu istnieją sprzyjające warunki. Zatrudniony jest farmaceuta, będący jednocześnie wykładowcą.

Historia farmacji wykładana jest w Polsce na dziewięciu wydziałach farmaceutycznych. Program obecny obejmuje 30 godzin wykładów i seminariów, jedynie w Warszawie liczbę godzin ograniczono do 15. W większości ośrodków przedmiot jest wykładany na III roku studiów, ale są od tej reguły wyjątki, np. w Krakowie — na V roku. Rolę podręcznika spełnia monografia *Historia farmacji* Roberta Rembélińskiego i Barbary Kuźnickiej¹⁴.

Edukacja historyczna w zakresie historii farmacji ma w Polsce szerszy zasięg w porównaniu z innymi krajami, obejmuje bowiem również absolwentów akademii medycznych w ramach podyplomowych studiów specjalistycznych. Od 1973 r. odbyły się już cztery kursy¹⁵ z zakresu metodologii i metodyki historycznej dla magistrów farmacji, interesujących się tą dziedziną. Wykładowcami byli m.in. historycy, program obejmował przede wszystkim wiadomości z zakresu badań archiwalnych i metod prac humanistycznych. Kursy te ukończyła duża grupa miłośników historii farmacji. Rezultaty tej edukacji są wyraźne w publikacjach z ostatnich kilkunastu lat, a także w podejmowanych pracach doktorskich.

Instytucjami innego typu, niż zakłady w akademiach medycznych, są Pracownia i Zespół Historii Farmacji w Instytucie Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN, którymi kieruje Barbara Kuźnicka. Pracownia powołana została wprawdzie niedawno, w maju 1986 r., ale Zespół istnieje od 1977 r. i ma zasięg ogólnopolski. Jego członkami są reprezentanci różnych ośrodków w kraju — tak naukowych, jak muzealnych i zawodowych. Zespół ma charakter interdyscyplinarny, bowiem jego współpracownikami są nie tylko historycy farmacji, ale również medycyny, chemii, botaniki oraz nauk humanistycznych.

Tematyką historyczną zajmują się również takie instytucje, jak Koło Historyczne przy Centrum Kształcenia Podyplomowego Wojskowej Akademii Medycznej w Warszawie i Studium Farmaceutyczne w Centrum Medycznego Kształcenia Podyplomowego w Bydgoszczy.

Muzea farmaceutyczne mają zarówno w świecie, jak i w Polsce różnorodny charakter. Obejmują bądź wyłącznie zbiory z zakresu kultury material-

¹⁴ R. Rembéliński, B. Kuźnicka: *Historia farmacji*. Wyd. 2. Warszawa 1972. Trzecie, zmodyfikowane wydanie ukaże się w 1987 r.

¹⁵ Organizatorem było Studium Farmaceutyczne w Centrum Medycznego Kształcenia Podyplomowego w Bydgoszczy oraz Katedra Historii Medycyny i Farmacji A. M. w Łodzi.

nej aptekarstwa, łącznie z księgozbiorem i zespołami archiwalnymi o tej tematyce, bądź też stanowią działy w placówkach muzealnych medycznych i ogólnych. Do największych i najbogatszych należą muzea w Heidelbergu, Londynie, Bazylei i w Waszyngtonie. W większości krajów, posiadających tego typu ośrodki, stanowią one jednocześnie placówki badawcze. Nieco inny charakter mają apteki-skanseny i zbiory w prywatnych kolekcjach.

Prawdziwym skarbcem wśród polskich placówek jest Muzeum Farmacji w Krakowie, założone w 1946 r. przez jego twórcę i organizatora Stanisława Pronia. Działalność tę kontynuował wieloletni obecny dyrektor, Wojciech Roeske. W Muzeum znajduje się ponad 20000 eksponatów, duży księgozbiór i zespoły akt archiwalnych, co stawia tę placówkę w rzędzie najbogatszych muzeów światowych. Ogromną trudność eksponowania tych zbiorów stwarza niewielkie dotychczasowe lokum, mieszczące się przy ul. Basztowej 3, dlatego też wielkie nadzieje można wiązać z perspektywami przeniesienia Muzeum do nowych pomieszczeń, znajdujących się obecnie w remoncie.

Jeszcze do niedawna było to w Polsce jedyne muzeum, choć liczne zbiory gromadzono w uczelniach, w aptekach, w lokalach stowarzyszeń i w kolekcjach prywatnych. W latach pięćdziesiątych, po ostrej dyskusji na temat: muzeum jedno — narodowe, czy też muzea regionalne, zwyciężyła początkowo idea pierwsza, jednak społeczność farmaceutyczna dała odpowiedź inną. Od niedawna zaczęły powstawać również poza Krakowem i inne placówki (rozmieszczenie muzeów przedstawione jest na mapie), o różnorodnym zresztą charakterze. Są to bądź typowe — z charakteru i nazwy — muzea farmaceutyczne, bądź apteki zabytkowe lub wyposażone w kolekcje historyczne, albo wreszcie działy aptekarskie w muzeach regionalnych i ogólnych.

W początkach 1985 r. otwarto w Warszawie Muzeum Farmacji im. Antoniny Leśniewskiej, zorganizowane w wyniku wieloletnich starań Warszawskiego Oddziału Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego i PZF „Cefarm” w Warszawie¹⁶. Twórcą Muzeum i kustoszem jest Teodor Kikta. Muzeum mieści się w zabytkowym budyńku, przy ul. Marszałkowskiej 72, w kilku dużych salach. Dotychczasowe zbiory oraz wciąż napływające dary (zabytki kultury materialnej, dokumenty, materiały ikonograficzne, wydawnictwa) roją nadzieję stworzenia i z tego ośrodka — podobnie, jak w Krakowie — wartościowego warsztatu badawczego.

Z kolekcji eksponatów, zespołów archiwalnych oraz ikonograficznych, którą zgromadził Robert Rembieliński w nieistniejącej już Katedrze Historii Farmacji Wydziału Farmaceutycznego A. M. w Łodzi, powstało Muzeum¹⁷,

¹⁶ T. Kikta: *Muzeum Farmaceutyczne im. mgr Antoniny Leśniewskiej w Warszawie*, Warszawa 1985, Muzeum jest instytucją, podległą ZPF „Cefarm”.

¹⁷ H. Pankiewicz: *Muzealia farmaceutyczne Wydziału Farmaceutycznego AM w Łodzi w ekspozycji, dydaktyce i pracach naukowo-badawczych*. „Archiwum Historii Medycyny” t. 48: 1985 s. 31—40.

wzbogacone i wciąż rozwijane przez jego obecnego twórcę, Henryka Pankiewicza.

Podobnie we Wrocławiu, powstałe tam niedawno Muzeum¹⁸ jest jednostką organizacyjną Wydziału Farmaceutycznego, choć nie podlega Katedrze Historii Medycyny i Farmacji, lecz Zakładowi Farmacji Stosowanej (por. tabela). Zbiory mają być wkrótce przeniesione do zabytkowej kamienicy, w której mieściła się pierwsza we Wrocławiu apteka (XIV w.). Obejmują one ponad 1000 eksponatów, wśród nich szczególnie wartościowa jest aparatura do przeróbki ziół i minerałów, szkło labolatoryjne i apteczne, moździerz, próbki leków i surowców farmakognostycznych, dokumentacja ikonograficzna aptek dolnośląskich oraz duży księgozbiór, obejmujący także starodruki z XVI i XVII w. Kustoszem Muzeum jest historyk, Andrzej Syroka.

W stadium organizacji znajdują się następne placówki uczelniane. W Poznaniu otwarte będzie wkrótce muzeum¹⁹, którego kustoszem ma zostać Witold Włodzimierz Głowacki. Zbiory²⁰, gromadzone w ciągu kilkudziesięciu lat przez śląskiego historyka farmacji, Franciszka Nowaka i ofiarowane Wydziałowi Farmaceutycznemu przez jego żonę, Wandę Bobrowską-Nowak, znalazły opiekuna w osobie Dionizego Moski.

Niezmiernie interesującą formą upowszechniania wiedzy historycznej są ekspozycje muzealne w aptekach i wystrój aptek zabytkowych. Podobnie, jak w innych krajach²¹ są to apteki-skanseny i apteki muzealne. Dużą rolę w ratowaniu ginących relikwów z tego zakresu przypisać należy mecenasowi Zrzeszenia PZF „Cefarm” oraz jego wojewódzkim oddziałom.

Do najpiękniejszych i najstarszych należą apteki krakowskie: Apteka Pod Słońcem, Apteka pod Żółtą Głową i Apteka Pod Białym Orłem. Apteka Ratuszowa²² w Gdańsku, której współtwórcą jest Aleksander Drygas, ma wydzielone pomieszczenia, stnowiące Izbę Pamiątek Farmaceutycznych. Interesująca ekspozycja mieści się w zabytkowym wnętrzu Apteki Rektorskiej²³

¹⁸ A. Syroka: *Muzeum Farmacji we Wrocławiu*. „Farmacja Polska” t. 40: 1984 s. 509—510.

¹⁹ Informacja ustna Jana Majewskiego.

²⁰ D. Moska: *Archiwum prywatne dr n. farm. Franciszka Nowaka. Streszczenia*. XIII Naukowy Zjazd Polskiego Towarzystwa Naukowego. Katowice 11—12 września 1986 s. 16.

²¹ Apteki-skanseny znajdują się we wszystkich prawie krajach cywilizowanych. Przykładem najbliższym może być apteka-muzeum „Pod Żółtym Orłem”, usytuowana w zamkowej dzielnicy Budapesztu. Architekturę wnętrza cechują sklepienia gotyckie. Zachowane freski pochodzą z różnych epok (XV—XVII w.), a wystrój — z epoki renesansu. W tym zabytkowym wnętrzu przedstawiono — w sposób niezmiernie interesujący — ewolucję metod wytwarzania leków oraz wpływy nauki na praktykę apteczną. Apteka jest organizacyjnie związana z Instytutem Semmelweisa.

²² A. Drygas: *Uroczyste otwarcie Izby Pamiątek Farmaceutycznych w Aptece Ratuszowej w Gdańsku*. „Farmacja Polska” t. 36: 1980 s. 45—48.

²³ W. Romanowicz: *Klossowscy—właściciele w latach 1842—1919 Apteki Rektorskiej w Zamościu*. „Farmacja Polska” t. 36: 1980 s. 581—587.

w Zamościu. Twórcą i opiekunem zbiorów jest kierownik apteki, Władysław Romanowicz.

Najmłodszym ośrodkiem o charakterze skansenu jest Apteka-Muzeum²⁴ w Lublinie, mieszcząca się w zaadaptowanym wnętrzu zabytkowego budynku lubelskiej Starówki. Kustoszem Muzeum jest Stefania Iracka, organizatorem — Sekcja Historyczna Oddziału Polskiego Towarzystwa Farmaceutycznego w Lublinie, a fundatorem — podobnie, jak w opisanych przypadkach — „Cefarm” lubelski. W Aptece, wśród zabytkowych mebli, znajdują się: aparatura laboratoryjna i apteczna, naczynia do przechowywania leków, wreszcie — zbiory rękopiśmienne, ikonograficzne i księgozbiór. Ten nowy ośrodek muzealny ma duże ambicje stworzenia placówki służącej celom badawczym i celom dydaktycznym. Powołana Rada Programowa, współdziałająca z Sekcją Historii Farmacji Towarzystwa opracowuje plany działalności, jak seminaria ze studentami, odczyty i posiedzenia naukowe, poświęcone tematyce historycznej.

Również w Białymstoku w Reszlu²⁵ i powstały Izby pamiątek, a w Sianowie (woj. koszalińskie), w „Aptece pod Orłem”²⁶ odtworzono historyczny wystrój i zgromadzono liczne eksponaty. Jest to dziełem Rajmunda Zarzyckiego.

Placówek takich jest więcej²⁷, istnieje duże prawdopodobieństwo, że niektóre z kilkudziesięciu aptek zabytkowych mogą również zostać przekształcone w skanseny. Podobny charakter mają inne — nie wpisane do rejestru zabytków — apteki, których przybliżona liczba dochodzi do 150.

Od 1971 r., kiedy odżyły projekty odbudowy Zamku Królewskiego w Warszawie, zabiegamy również o rekonstrukcję Apteki Królewskiej²⁸. Istniała ona na Zamku od 1613 r. i była zawsze ośrodkiem postępowej wiedzy o lekach. Apteka Królewska, wzorem innych, podobnych istniejących na świecie, mogłaby pełnić rolę nie tylko muzeum, ale również placówki naukowej.

Trzecim wreszcie typem obiektów muzealnych są działy, wystawy bądź ekspozycje zbiorów farmaceutycznych w muzeach o charakterze ogólnym. Bogate zbiory, usystematyzowane w osobnym dziale zostały zgromadzone

²⁴ H. Romanowski: *Otwarcie Apteki-Muzeum w Lublinie*. „Farmacja Polska” t. 40: 1984 s. 762—763.

²⁵ Informacje ustne S. Rostańskiego i W. Szczepańskiego.

²⁶ J. Brzezińska: *Apteka Pod Orłem w Sianowie*. „Farmacja Polska” t. 41: 1985 s. 88.

²⁷ Mają one różny charakter, jak np. barokowa apteka „Pod Lwem” w Darłowie, czy apteka w Strzelnie (woj. bydgoskie), o nowoczesnym wprawdzie wnętrzu, ale wypełnionym archaizowanymi płaskorzeźbami, których tematyką jest dawne aptekarstwo i lecznictwo. Twórcą płaskorzeźb jest Jan Harasimowicz.

²⁸ B. Kuźnicka: *W sprawie restytucji apteki królewskiej na Zamku Warszawskim*. „Farmacja Polska” t. 27: 1971 s. 726; oraz H. Bukowiecki, B. Kuźnicka: *The Pharmacy in the Warsaw Royal Castle — a Monument of Pharmaceutical Culture*. „Quarterly Journal of the History of Science and Technology”, 25th Anniversary t. 25: 1980 s. 775—767.

Tabela

Siedziba uczelni	Placówki historii medycyny i farmacji	Placówki zatrudniające wykładowców historii farm
Gdańsk	Samodzielna Pracownia Medycyny i Farmacji Kier.: E. Sieńkowski	Zakład Organizacji Ochrony Zdrowia A. Drygas
Katowice	—	Zakład Farmacji Społecznej D. Moska
Kraków	Międzywydziałowa Katedra Historii Medycyny i Farmacji kier. p. o. Z. Gajda Muzeum Farmacji Dyr.: W. Roeske	
Lublin		Katedra i Zakład Chemii Toksykologicznej H. Romanowski
Łódź	Katedra Historii Medycyny i Farmacji Kier.: J. Fijałek Pracownia Historii Farmacji i Muzeum Kier.: H. Pankiewicz	
Poznań	Zakład Historii Nauk Medycznych Kier.: R. Meissner Wykł. hist. farm.: W. Szwarczyński	
Warszawa	Zakład Historii Medycyny i Farmacji Kier.: M. Łyskanowski	Wykł. hist. farm.: B. Kuźnicka, zatrud. w Instytucie Historii Nauki, Oświaty i Techniki PAN
Wrocław	Zakład Historii Medycyny i Farmacji Kier.: Z. Podgórska-Klawe	Zakład Farmacji Stosowanej (Zespół do Spraw Muzeum Farmacji A. Syroka

* Od listopada 1986 r. w Akademii Medycznej w Białymstoku historię farmacji wykłada Stefan Rostański.

w Muzeum Regionalnym w Bieczu²⁹, którego dyrektorem i kustoszem jest historyk, Tadeusz Ślowski. Dział ten, organizowany od 1978 r., obejmuje już dziś kilka sal o wystroju renesansowym, mieszczących odtworzone laboratoria z XVI i XVII w. Jedna z sal przeznaczona jest na ekspozycję historii aptekarstwa na Podkarpaciu, inna przedstawia wnętrze starej apteki z końca

²⁹ T. Ślowski: *Aspekty historyczno-farmaceutyczne Muzeum Regionalnego w Bieczu.*

„Farmacja Polska” t. 36: 1980 s. 553—560.

XIA w. Większość eksponatów pochodzi z XIX i XX w., są to głównie naczynia i aparatura, kolekcje mózdzierzy, mikroskopów, szkła, porcelany oraz puszek drewnianych, a także osobliwości przyrodnicze, zbiór rękopisów i księgozbiór.

Od kilkudziesięciu lat zbiera pamiątki narodowe, o bezcennej obecnie wartości, Jerzy Dunin-Borkowski z Krośniewic. W jego Muzeum Nad Apteką³⁰, stanowiącym filię Muzeum Narodowego, znajduje się również dział farmaceutyczny.

Oryginalnym typem żywego muzeum jest unikalna kolekcja roślin leczniczych, zaprojektowana i hodowana przez Leona Chochlewa. Ten historyczny ogród botaniczny ma układ wzorcowany na osiemnastowiecznej księdze (Rejestr roślin leczniczych...) znakomitego botanika, ks. Krzysztofa Kluka. Gatunki roślin, hodowane są w ogrodzie w układzie medycznym. Ogród należy do Muzeum Rolnictwa im. Krzysztofa Kluka w Ciechanowcu³¹. Czynna tam jest również stała wystawa surowców farmakognostycznych oraz pamiątek po profesorach farmakognozji. Wystawa nosi tytuł *Tradycje polskiego zielarstwa*.

KIERUNKI TWÓRCZOŚCI HISTORYCZNEJ

Wielorakie płaszczyzny farmacji jako nauki i jako zawodu otwierają rozegłe sfery działalności historycznej. Spośród licznych problemów, będących treścią publikacji w okresie ostatnich lat dziesięciu, wyraźnie kształtowały się trzy kierunki twórczości, której przedmiotem badań są: farmacja naukowa, farmacja zawodowa oraz sztuka i humanizm w farmacji. Kierunek pierwszy obejmuje te wszystkie zagadnienia, które złożyły się na wyodrębnienie farmacji jako nauki o lekach. Tematami głównymi są więc dzieje dyscyplin i instytucji naukowych, historia leków — drogi ewolucji leków naturalnych, chemicznych, biologicznych i ich form leczniczych, biografie uczonych i szkół naukowych, współpraca polskich ośrodków z zagranicznymi, a także związki interdyscyplinarne — między farmacją a chemią, botaniką, medycyną i wspólne prace nad nowymi kierunkami, np. etnofarmacją — między farmacją, etnografią, socjologią, archeologią i językoznawstwem.

Dzieje farmacji naukowej są najczęściej opisywane w piśmiennictwie niemieckim i hiszpańskim. W polskiej historiografii kierunek ten formował się z trudem, a zapoczątkowany został po 1945 r. przez Roberta Rembieliń-

³⁰ P. Korzeniowski: *Z dziejów Apteki w Krośniewicach i „Muzeum Nad Apteką” (obecnie Muzeum im. Jerzego Dunin-Borokowskiego)*. Maszynopis.

³¹ U. Uszyńska-Nowicka: *Wystawa zielarska w ciechanowskim muzeum*. „Wiadomości Zielarskie” r. 26: 1984 s. 18—20; I. Kałaur; *Konferencja w Ciechanowcu poświęcona tradycjom polskiego zielarstwa*. „Farmacja Polska” t. 41: 1985 s. 347—350; A. Suliński, M. Umbreit: *Ciechanowiec — miejsce pamiątek polskiego zielarstwa*. „Farmacja Polska” t. 41: 1985 s. 350—351.

skiego. Kontynuacją tej dziedziny badań są publikacje niektórych historyków, szczególnie jednak intensywnie jest ona rozwijana w Instytucie Historii Nauki, Oświaty i Techniki Polskiej Akademii Nauk. Od 1977 r., tj. od czasu powstania Zespołu Historii Farmacji opracowano i opublikowano m.in. 7 wydawnictw monograficznych, w tym — 3 prace zbiorowe³².

Drugi kierunek twórczości historycznej, farmacja zawodowa, to obszar najczęstszych zainteresowań. Liczba publikacji jest tu bardzo duża, zarówno w światowej literaturze, jak i w polskiej. Przeważają prace, poświęcone dziejom poszczególnych aptek, biografiom, a nawet całym sagom rodów farmaceutycznych, udziałowi farmaceutów w walkach o niepodległość i wolność Ojczyzny i wreszcie — historii działalności związkowej aptekarzy. Autorami publikacji są w większości historycy nieprofesjonalni. Jedynym opracowaniem zwartym z tego zakresu, jakie ukazało się w badanym dziesięcioleciu, jest monografia Aleksandra Drygasa o aptekarstwie gdańskim³³.

Trzeci kierunek, dotyczący kultury farmaceutycznej, obejmuje obszar wspólny dla zagadnień, związanych z muzealnictwem, historią sztuki, etyką zawodową i humanistycznymi wartościami pracy, poświęconej walce o zdrowie ludzkie. W piśmiennictwie obcym kierunek ten, szczególnie silnie reprezentowany jest we Francji, Hiszpanii, Niemczech i Holandii. Ma to odniesienie głównie do muzealnictwa i sztuki.

W dorobku polskiej historiografii ostatnich dziesięciu lat w dziedzinie badań kultury farmaceutycznej nastąpiły znaczne postępy³⁴. Ukazało się wiele wartościowych publikacji, głównie z kręgu pracowników Muzeum Farmacji w Krakowie, w tym monografii Anny Stabrawy o moździerzach aptekarskich³⁵ i Wojciecha Roeskego³⁶ o ceramice aptecznej z Prószkowa. Znacz-

³² H. Lichočka: *Pamiętnik Farmaceutyczny Wileński 1820—1822*. Bibliografia analityczna zawartości. Warszawa 1981; P. Rybicki: *Problematyka historyczna na łamach „Wiadomości Farmaceutycznych” w latach 1919—1939*. Warszawa 1982; B. Kuźnicka: *Kierunki rozwoju farmacji w Polsce epoki Oświecenia*. Warszawa 1982; *Z dziejów balnechemii farmaceutycznej*. Pod red. B. Kuźnickiej. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej”. Z. 31. S. B. Warszawa 1984; H. Lichočka: *Pamiętnik Farmaceutyczny Krakowski 1834—1836*. Bibliografia analityczna zawartości. Warszawa 1986; *Dzieje nauk farmaceutycznych w Polsce 1918—1978*. Pod red. Z. Jerzmanowskiej i B. Kuźnickiej. Warszawa 1986; *Historia leków naturalnych*. Pod. red. B. Kuźnickiej. I. *Źródło dla dziejów etnofarmacji polskiej*. Warszawa 1986. Oddana do druku została dysertacja doktorska Haliny Lichockiej: *Badania leczniczych wód mineralnych w Polsce (1800—1858) z perspektywy rozwoju chemii*.

³³ A. Drygas: *Aptekarstwo gdańskie 1399—1939*. Wrocław 1983.

³⁴ Szczegółowe omówienie tego kierunku zob. w pracy B. Kuźnickiej: *Motywy farmaceutyczne w sztuce jako źródło wiedzy historycznej*. „Farmacja Polska” t. 42: 1986 s. 145—152.

³⁵ A. Stabrawa: *Moździerze aptekarskie w krakowskich zbiorach muzealnych*. Warszawa 1974.

³⁶ W. Roeske: *Ceramika apteczna z Prószkowa w Muzeum Farmacji w Krakowie*. Kraków 1978. W. Roeske: *Zabytkowe szkło w Muzeum Farmacji Akademii Medycznej w Krakowie*. Kraków 1986.

nie zwiększyła się też liczba prac na temat historycznych i współczesnych aspektów etyki i roli świadomości historycznej w edukacji.

Inną niż publikacje drukowane formą rozwijania zainteresowań historycznych, a przede wszystkim utrwalenia pamiątek przeszłości są filmy³⁷, których wartość dokumentalna jest ogromna i które stanowią cenne uzupełnienia dla badaczy dziejów farmacji.

PERSPEKTYWY ROZWOJU POLSKIEJ FARMACJI

Poczynając od refleksji nad obecną sytuacją instytucjonalną, kadrową i historiograficzną należałoby zastanowić się nad tendencjami, a także możliwościami rozwoju historii farmacji jako dyscypliny akademickiej i poznawczej. Perspektywiczne plany badawcze i zadania historyków z tym związane będzie można realizować w zależności od warunków, umożliwiających podejmowanie przede wszystkim prac zespołowych. Jest to uzależnione od przyszłości istniejących już instytucji oraz od perspektyw powstania nowych ośrodków, głównie w akademiach medycznych, gdzie obecna struktura jest wysoce niekorzystna. Nie może być wątpliwości co do tego, że w tych uczelniach, w których istnieją katedry powinny powstać zakłady farmacji, a w zakładach — pracownie. Precedens został już stworzony. Łódzka pracownia — mimo szczupłej kadry — ma bardzo dobre wyniki zarówno naukowe, jak dydaktyczne i organizacyjne.

Działalność w ramach stowarzyszeń byłaby — jak się wydaje — znacznie sprawniejsza, gdyby w Polskim Towarzystwie Historii Medycyny i Farmacji powstała odrębna sekcja farmaceutyczna. Stworzyłoby to lepsze warunki dla prac organizacyjnych i regionalnych.

Przyszłość kierunków badawczych uzależniona jest przede wszystkim od indywidualnych zainteresowań badaczy. Jednakże wymiana informacji na zjazdach międzynarodowych i krajowych sympozjach, rola integrująca tych spotkań i tendencje w piśmiennictwie światowym, zmierzające w kierunku badań interdyscyplinarnych, wskazują na potrzebę podejmowania i rozwijania prac zespołowych i to głównie z zakresu farmacji naukowej. Na plan pierwszy wysuwają się tematy, związane z historią leków i ewolucją nauk farmaceutycznych w Polsce, jak np. farmakognozji, chemii leków, technologii środków leczniczych a także — bromatologii, toksykologii, wreszcie — dotyczące osiągnięć fitochemii i biofarmacji, polskich szkół naukowych, związków nauki polskiej z nauką światową.

³⁷ Filmy te powstały pod patronatem „Cefarmu”. Ich tytuły *Śladami dawnych aptek*, *Prodromus Higieae*, *Prometeusz polski*, *Godla aptek polskich*.

Największe perspektywy rozwoju ma jednak — z racji silnego wsparcia ze strony licznych rzesz historyków również nieprofesjonalnych — historia zawodu. Należałoby zastanowić się, w jaki sposób można zdynamizować ten kierunek wobec dużego zaangażowania miłośników historii, działających jednak często poza ośrodkami akademickimi. Mają oni dostęp do miejscowych skarbców, jakimi są archiwa: państwowe, kościelne, prywatne. Dopatruję się dużych możliwości poznawczych w rozwoju prac regionalnych, należałoby je jednak ująć w opracowany program badań nad historią aptekarstwa polskiego.

Jeśli chodzi o trzeci kierunek historiograficzny, kulturę farmaceutyczną, której tematami głównymi są sztuka i humanizm, to dalszy jego rozwój wiązać można przede wszystkim z istniejącymi już i powstającymi ośrodkami muzealnymi. Współpraca z historykami sztuki może wyzwolić w tej dziedzinie wielorakie inicjatywy twórcze. Ośrodki te zasługują na uwagę również historyków kultury, zawierają bowiem fragmenty naszego nielicznego już bogactwa zabytków narodowych.

Do tematów pierwszoplanowych należą opracowania, dotyczące symboliki farmaceutycznej w dziełach polskich twórców (malarstwo, rzeźba, grafika) oraz motywy w literaturze pięknej. Nie zostały dotychczas zinwentaryzowane zbiory w kolekcjach prywatnych, a nawet w opisanych ośrodkach muzealnych. Ta szczególnie atrakcyjna problematyka znajdzie — być może — większe niż dotychczas zainteresowanie wśród historyków sztuki i farmaceutów.

B. Kuźnicka

ИСТОРИЯ ФАРМАЦИИ — ОРГАНИЗАЦИЯ, НАПРАВЛЕНИЯ ИЗУЧЕНИЙ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

На фоне положения в иных странах в статье представлена организация польских научных заведений, музеев и общества, а также основные научно-исследовательские направления. В выводах обсуждены перспективы развития истории фармации в Польше.

Научно-исследовательская и дидактическая деятельность проводится в 8 ВУЗ-ах (Медакадемиях), где имеются кафедры истории медицины и фармации. Только в лодзинской медакадемии существует отдел истории фармации. Учебная программа охватывает 30 часов лекций и семинаров. Для выпускников фармацевтических факультетов организуются специализированные курсы по методике и исторической методологии.

Иным типом такого заведения является Коллектив истории фармации при Институте истории науки, просвещения и техники Польской Академии Наук. Это общепольский форум, его членами являются представители разных научных заведений, музеев и аптек. Организация эта имеет междисциплинарный характер, в его состав входят не только историки фармации, но также историки медицины, химии, ботаники и гуманитарных наук. В 1986 году в институте был организован Отдел истории фармации.

В Польше существуют музеи трех видов — фармацевтические (Кракув, Варшава, Лодзь, Вроцлав), аптеки-музеи (Гданьск, Замосць, Люблин, Белосток, Решель, Сянув), а также экспозиции или же отдельные фармацевтические отделы при общих музеях (Беч, Цехановец, Тыкоцин, Кросневице). В стадии организации находятся последующие музеи (Познань, Катовице). В списке памятников прошлого описано 50 аптек. Некоторые из них могут быть преобразованы в скансены.

Организационная деятельность проводится в 2-х обществах. Первое — Польское общество истории медицины и фармации. Второе, весьма активное общество, это Польское фармацевтическое общество. В рамках этого общества были организованы исторические секции в некоторых филиалах (городах).

Фармацевтическая историография охватывает 3 основные направления исследований: 1) научная фармация, 2) профессиональная фармация и 3) искусство и гуманность в фармации.

Первым направлением занимается в основном Коллектив истории фармации Института истории науки, просвещения и техники ПАН (история лекарственных средств, в том числе этнофармация, история отдельных областей, связи фармации с ботаникой, химией и биологией). В рамках работ этого коллектива с 1981 года было опубликовано 9 монографий, в том числе 3 коллективные.

История профессиональной фармации пользуется наибольшей заинтересованностью исследователей, в числе которых много непрофессионалистов. В описываемый период (10-летний) было опубликовано много работ на эту тему и одна монография, посвященная истории гданских аптек с XIV по XIX век.

Третье направление — фармацевтическое искусство и гуманизм развивается, в основном, в Музее фармации в Кракуве. За последние 10 лет значительно увеличилось число публикаций в этой области. Издана 1 книга о аптекарских ступках, которые находятся в кракувском музее. Сняты также 4 фильма, имеющие большое значение в популяризации исторических знаний о давних польских аптекарях.

Перспективы развития истории фармации как дисциплины зависят прежде всего от организации исследовательских заведений. Много шансов создала бы организация отделов или кафедр на фармацевтических факультетах медакадемий. Целесообразным является отделение фармацевтической секции в Польском обществе истории медицины и фармации, которая могла бы быть началом отдельного общества истории фармации.

Большие перспективы имеют региональные центры в исторических секциях Польского фармацевтического общества и при музеях.

Из-за большой заинтересованности историей профессии следовало бы стремиться к разработке программы исследований истории польского аптечного дела.

Тематика, посвященная истории лекарственных средств применяемых в Польше в давние времена, является направлением, которое может развиваться в условиях международного сотрудничества (компаративные изучения). Это касается также вопросов, связанных с фармацевтической символикой в искусстве (иконология) и вопросов, связанных с материальной культурой аптечного дела (музеология).

B. Kuźnicka

HISTORY OF PHARMACY — THE ORGANIZATION, LINES OF RESEARCH AND PROSPECTS FOR THE FUTURE

The paper, while referring to the situation in other countries, discusses the organization of Polish research centres in this field, the museums and societies, as well as the main lines of investigations. In its conclusion the author deals with the prospects for the develop-

ment of institutions and for the researches in the field of the history of pharmacy in Poland.

The research and teaching activities are conducted in 9 medical universities (medical academies) in which there are departments for the history of medicine and pharmacy. Among these departments only in the Medical Academy of Łódź a separate Study Group for the History of Pharmacy has been set up. The universities teaching comprises 30 hours of lectures and seminars. For the graduates of pharmaceutical faculties there are held post-graduate specialized courses in the methods and historical methodology.

Another type of institution is (1977) the Study Group for the History of Pharmacy in the Institute of the History of Science, Education and Technology at the Polish Academy of Sciences. This is a national forum; its members represent various institutions: scientific, museum and professional ones (those working in drug-stores). The Group is of an interdisciplinary character — among those working in it are not only pharmacy historians but also historians of medicine, chemistry, botany and of the Arts. In the Institute since 1986, also a Laboratory of the History of Pharmacy has been set up.

There are in Poland three types of museums: pharmaceutical museums (Cracow, Warsaw, Łódź, Wrocław), museum drug-stores (Gdańsk, Zamość, Lublin, Białystok, Reszel, Sianów), as well as exhibitions or separate sections of pharmaceutical collections within general museums are being set up (Poznań, Katowice). In the register of monuments almost 150 ancient drug-stores have been described. Some of them may be converted into skansen museums.

The social activities is carried out in 2 societies. The first of them is the Polish Society for the History of Medicine and Pharmacy. The other is the Polish Pharmaceutical Society. Among its wide-ranging activities there are historical sections in particular branches (towns).

The history of pharmacy is concerned with three main lines of research: 1) scientific pharmacy, 2) professional pharmacy, 3) art and humanism in pharmacy.

The first line is pursued mainly in the Laboratory and the Study Group of the History of Pharmacy in the Institute of the Science, Education and Technology at the Polish Academy of Sciences (history of medicines, including ethnopharmacy, history of the branches, connections of pharmacy with botany, chemistry, biology). The Group's studies have resulted in the publication, since 1981, of 7 monographs, including 3 collective works.

The history of professional pharmacy is the most keenly studied area by researchers, among whom there is a number of professional pharmacists working in apothecary shops. During the period under discussion (10 years) a considerable number of publications on this subject has come out, as well as one monograph on the history of the Gdańsk from the 14th to 19th centuries.

The third line, the pharmaceutical art and humanism is the concern mainly of the Museum of Pharmacy in Cracow. During the last ten years the number of publications in this field has considerably increased. A book has been published on the drug mortars which can be seen in the collections of the Cracow museums. Also four films have been made popularizing the past of Polish pharmacy.

The prospects for the development of history of pharmacy as a separate branch depend in Poland largely on the organization of research centres. This development would be enhanced by the setting up of study groups and sections in the pharmaceutical faculties of medical academies. It seems indicated to separate a Pharmaceutical Section in the Polish Society for the History of Medicine and Pharmacy since this particular Section could be the nucleus of an independent society for the history of pharmacy.

Very hopeful are the activities of regional centres within the historical sections of the Polish Pharmaceutical Society and in museums.

As the greatest interest is aroused by the history of that profession, a research programme on the history of drug-making in Poland should be worked out.